

TAPANI HARVIAINEN

Vuoden 1992 raamatunkäännöksen syntytilanne ja tausta

1930-LUVUN KIRKKORAAMATTU

Vuosina 1933–1938 käyttöön otettu raamatun-suomennos ei syntynyt 1930-luvulla, vaan se kasvoi yli 80 vuoden aikana. Tuon suomennoksen käännöskomitea asetettiin vuonna 1861, mutta ryhmästä ehti kuolla parikin jäsentä, niin että työ oli aloitettava jokseenkin alusta. Yksi merkittävä syy hitaudelle piili suomen kielessä, joka kehittyi moderniksi kulttuurikieleksi vasta noina samoina vuosikymmeninä, siis 1800-luvun puolivälistä alkaen. Vuosien 1933/38 Raamattu kasvoi lujasta pyrkimyksestä konkordanttiseen käännösihanteeseen, Juhani Ahon kielellisistä uudistusihanteista ja Otto Mannisen sitä vastoin arkaisoivista, ylevistä kielitavoitteista.¹ Lajissaan ja ihanteittensa toteuttajana tuo Raamattu on erinomainen käännös ja edelleenkin korvaamaton apuneuvo Raamatun opiskelijalle ja jopa tutkijalle.

Sanatarkkuus on viety 1930-luvun suomennoksessa niin pitkälle kuin se on mahdollista tekemättä kuitenkaan tekstistä käsittämätöntä tai oudoksuttavaa. Silti vain yksi sitaatti:

Ja hän sai ympärileikkauksen merkin sen uskonvanhurskauden sinetiksi, joka hänellä oli ympärileikkaamattomana, että hänestä tulisi kaikkien isä, jotka ympärileikkaamattomina uskovat, niin että vanhurskaus heillekin luettaisiin; ja että hänestä tulisi myöskin ympärileikattu-

jen isä, niiden, jotka eivät ainoastaan ole ympärileikattuja, vaan myös vaeltavat sen uskon jälkiä, mikä meidän isällämme Aabrahamilla oli jo ympärileikkaamattomana (Room. 4:11–12).

Mitä kohdassa sanotaan? Luettavuuden ja ymmärrettävyyden ongelma nousee 1930-luvun Raamattussa epäilemättä vahvimmin näkyville Uuden testamentin kirjeissä, siellä missä kreikka muodollisesti onnistuttiin taivuttamaan suomen kielen pukuun, mutta missä vähänkin kokematon lukija jäi viestin osalta pahasti pulaan koukeroisen teologian mutkissa. Vanhassa testamentissa proosa sujui kohtuullisen hyvin, mutta runous kärsi sananmukaisuustavoitteista sekä pelosta tekstikorjauksia kohtaan. Ehkäpä pahimmin tämä näkyy Jobin kirjan viestien samentumisessa.

Konkordanssikäännös on jokseenkin mahdoton tehtävä, koska kielet eivät ikinä ole toistensa peilikuvia. Tästä hyvä todistus on Jukka Palolan tuore väitöskirja,² josta käy ilmi, etteivät maailman konkordanssiuskollisimmatkaan käännökset ole selvinneet vanhurskaudesta yhdellä kohdekielisellä vastineella.

1 Puukko 1946 sisältää kiintoisan kuvauksen työn vaiheista sekä edellisistä suomennoksista.

2 Palola 2011, 111–183. Ks. myös Palolan artikkeli toisaalla tässä numerossa

UUDET KÄÄNNÖSTEORIAMIT JA TAVOITTEET

Käännöstieteessä kohosi 1950- ja 1960-luvuilla tärkeään asemaan keskustelu viestistä ja sen välittämisen keskeisyydestä suhteessa alkukielen ilmaisujen muotoon. Keskustelun merkkihenkilö oli amerikkalainen, elokuussa 2011 edesmennyt Eugene A. Nida. Tunnetusti Nida ajoi alkuaan niin sanotun dynaamisen ekvivalenssin teoriaa, joka sittemmin kehittyi funktionaalisen ekvivalenssin eli vastaavuuden hahmoon. Hänen näkemyksensä mukaan nykyaikaisen lukijan tuli ymmärtää myös muinaisen tekstin sanoma, viesti, samalla tavalla kuin alkuperäinen lukija tai kuulija mielsi sen. Vestin sisällön rinnalla tekstin muoto oli toissijainen. Tämä salli kääntäjille etenkin kohdekielen lauseopillisessa rakenteessa huomattavia vapauksia. Nidan teorianmuodostus lähti liikkeelle lähetystilanteesta ja kielistä, joissa ei ollut pitkää käännösperinnettä, ei varsinkaan Raamatun kääntämisessä. Tähän sisältyikin Nidan oppien huomattavin puute: hänellä ei ollut paljoakaan sanottavaa tyylin kysymyksistä eikä suhtautumisesta lukijoille tuttuun Raamatun käännösperinteeseen. Juuri Raamatun perinteisestä käännöksestä oli monissa Euroopan kielissä muotoutunut ”se oikea Raamattu”, jonka koettiin olevan aidompi ja suorastaan pyhempi kuin ”vieraskielinen” ja oudoksi jäänyt heprealainen, aramealainen tai kreikkalainen alkuteksti.

Nidan opit olivat keskeinen moottori siinä raamatunkäännösinnostuksessa, joka valtasi koko Euroopan 1960- ja 1970-luvuilla. Konkreettisia merkkipaaluja Suomessa olivat Heikki Räisäsen, Raimo Huikurin ja Esko Rintalan 1972 julkaisema *Uusi testamentti nykysuomeksi* sekä Jussi Aron *Psalmit nykysuomeksi* vuonna 1973. Käännöksistä keskusteltiin innolla ja mallia haettiin Ruotsista, jossa asiassa oltiin edellä,³ ja laajasti myös muista suunnista. Tässä ei kuitenkaan ole tilaisuutta syventyä enemmän keskusteluun ja siinä esitettyihin puoltaviin ja vastustaviin näkemyksiin.

Joka tapauksessa kirkolliskokous asetti vuonna 1973 komitean Raamatun uuden suomennoksen aikaansaamiseksi, ja vuonna 1975 komitea jätti osamietintönsä, jossa se esitti käännöstyön käynnistämistä mietinnössä esitettyjen linjausten mukaisesti. Varsinainen käännöstyö aloitettiin syksyllä 1976,

ja uusi suomennos otettiin virallisesti käyttöön adventina 1992. Tämän jatkoksi Vanhan testamentin deuterokanoniset eli apokryfikirjat käännettiin vuosina 1999–2007. Käännöstyö kokonaisuudessaan tapahtui ekumeeniselta pohjalta.

Käännöskomitean osamietinnössä kuvattiin erilaisia käännöstapoja, joita muodikas käännöskeskustelu ja käännösten tuotanto olivat tuoneet tarjolle.⁴ On kuitenkin merkittävää, että mietintö ei sitoutunut niistä mihinkään, ei Nidaan eikä perinnettä säilyttävään käännökseen. Kielelliseksi tavoitteeksi se määritteli selkeän, luontevan ja nykyaikaisen suomen yleiskielen. Kielen selkeydeksi komitea linjasi sen, että ”käännöksen asiasisällön tulisi yleensä olla suhteellisen helposti tavallisten suomalaisten raamatunlukijoiden omaksuttavissa; alkukielen vaikeatajuisia kohtia ei kuitenkaan pyritä yksinkertaistamaan silloin kun tämä muuttaisi asiasisältöä tai tyyllisävyä”.⁵ Itsetarkoituksellisesta helpottajaisuudesta ja sanaston köyhdyttämisestä sanouduttiin siis selvästi irti.

KÄYTÄNNÖN TOTEUTUS

Mietintö on kuitenkin kuin hallitusohjelma tai kymmenen käskyä, joiden jälkeen joudutaan kysymään ”Mitä se on?”

Mietintö ja muut esityöt antoivat varsin avoimia periaatteellisia suuntaviivoja sitoutumatta kuitenkaan mihinkään tiettyyn käännösoppiin. Oli epäilemättä onni, ettei kylmiin teorioihin takerruttu enempää, mutta siitä seurasi kääntämisen tositalanteissa suuri joukko ongelmia, joihin ei ollut valmista vastausta. Käännösyksikköjen kirjailija-kääntäjille lankesi tässä tien etsimisessä keskeinen rooli.

Toisin kuin usein kuvitellaan, raamatunkäännöskomitea itse ei kääntänyt oikeastaan mitään, se ainoastaan tarkasti, hyväksyi tai jossain määrin korjaili käännösyksikköjen ja tarkastusjaostojen tuottamaa tekstiä. Sikäli selvitykset siitä, miten käännös syntyi, pitää aloittaa kirjailijoiden käännösyksiköissä tuottamista ensimmäisistä muotoiluista.

Käytännön käännöstyö eteni seuraavasti.⁶ Ensimmäisen suomennosversion teki käännösyksikön suomen kielen asiantuntija eli siis kirjailija, ammatikääntäjä, kielenhuoltaja tai muu sellainen, joka käytti hyväkseen häntä varten tehtyä sananmukaista

suomennosta ja sen selityksiä sekä erikielisiä käännöksiä ja kommentaareja. Kirjailijan tekemää versiota sitten hiottiin ja korjattiin runsaiden yhteisten keskustelujen muodossa ensin käännösyksiköissä, sitten tarkastusjaostossa, jälleen käännösyksikössä ja vihdoin komiteassa; toisinaan komitea lähetti jonkin jakson vielä uudelleen käännösyksikölle ”laiskanläksyksi”. Viimeinen vaihe oli palauteryhmien antama feedback ja vihdoin suurin auktoriteetti eli kirkolliskokous.

Työn alkuvaiheissa eurooppalaisen kirjallisuuden monitaitoinen suomentaja Marja Itkonen-Kaila sekä kirjailija-runoilija Kirsi Kunnas auttoivat luomaan nämä linjat, joita sittemmin seurattiin yleisesti työssämme. Proosatekstien kääntäminen aloitettiin Samuelin kirjoista; käännösyksikössä puhetta johti professori Jussi Aro. Alussa lähdimme seuraamaan vanhastaan noudatettua työtapaa, jonka mukaan filologijäsen laati mahdollisimman valmiin suomennoksen. Tämän jälkeen yksikön äidinkielen asiantuntija ja myös käännösyksikkö kokonaisuudessaan pyrkivät sitä sitten korjaamaan. Muutaman tekstinkäsittelykerran jälkeen Marja Itkonen-Kaila lausahi, että heiluvan pöydän remontti on vaikeampaa kuin pöydän tekeminen: Eikö siis voitaisi kokeilla tekstin tuottamista toisin päin eli siten, että suomen kielen asiantuntija laatii ensimmäisen tekstin ja yhdessä korjailemme sitä niiltä osin, missä se ei tee täyttä oikeutta alkutekstille. Tätä kokeilimme, ja tulokset olivat niin hyvät, että koko käännöshanke noudatti sittemmin tätä samaa menettelytapaa – kuten jo edellä kuvasin.

Kahdenkymmenen yhden psalmin valikoima käännettiin samoihin aikoihin Samuelin kirjojen kanssa. Samuelin kirjat ja ne kaksikymmentä yksi psalmia ilmestyivät vuonna 1978 julkaisussa *Daavidin lauluja ja historia*. Tätä psalmivalikoimaa käännettäessä Jussi Aron jälleen johtamassa käännösyksikössämme äidinkielen spesialistina oli Kirsi Kunnas. Psalmi tunnetusti sisältävät runsaasti perinnästä terminologiaa, jonka käsittelyssä Kirsi Kunnas tietenkin korosti myös runollisia, rytmisiä ja viestittäviä arvoja – ajantasaisten käännösteorioiden mukaisesti.⁷

Käännösyksikön pyrkimyksistä syntyi tiukka keskustelu tarkastusjaoston (Aarre Lauha, Jukka

Thurén ja Matti Sadeniemi) ja myös käännöskomitean kanssa. Välillä melkoisen kuumana käynyt debatti päätyi uudistushakuisen kompromissiin, jonka toteutuksia sittemmin ohjailivat myös Lassi Nummi, Aarre Huhtala ja monet muut äidinkielen ekspertit. Linjaus oli sangen pragmaattinen ymmärrettävyyden ja luontevan tyyllisyyden hyväksi, eikä siinä sitouduttu mihinkään nimenomaiseen käännöstieteen paradigmaan, vaikka toisinaan dynaamisesta tai funktionaalisesta ekvivalenssista puhuttiinkin. Uuden käännöksen historiaa ja muotoa tutkivalle noiden kahdenkymmenen yhden psalmin käsittelyaineisto tarjoaisi keskeisen tutkimuskohteen.

Piispa Aimo T. Nikolaisen syntymästä tulee tänä vuonna täyteen sata vuotta. Tiedämme kaikki, että hän toimi myös raamatunkäännöskomitean puheenjohtajana koko sen toiminnan ajan. Juhlavuodesta riippumattakin pidän aiheellisena nostaa esiin hänen ansionsa työn menestyksekkäässä toteuttamisessa. Aimo T. Nikolainen sai asiat ihailtavalla tavalla sujumaan; hän ei takertunut detaljeihin ja hän pystyi sovitteluun ristisiin menevät mielipiteet konkreettisiksi tuloksiksi. Jäykkäniskaisen ja ylen pedantin professorin johdolla käännöstä tehtäisiin epäilemättä vielä tänäänkin.

Merkittävä seikka oli myös komitean ja muiden työryhmien monipuolinen kokoonpano. Erilaiset tieteenalat ja uskonnolliset suuntaukset, kirjallisuus, kääntäjäkokemus ja suomen kielen huolto olivat kattavasti edustettuina. Sihteerit tekivät ansiokkaasti myös ulkopuolisia tarkistuksia esimerkiksi eläinten ja kasvien nimien ja uhrisien kohdalla

3 Ruotsissa Uuden testamentin uutta kääntämistä koskeva mietintö Nyöversättning av Nya testamentet: Behov och priciper oli ilmestynyt jo 1968 ja vastaava Vanhaa testamenttia koskeva mietintö Att översätta Gamla testamentet 1974. Uusi ruotsinno (Bibel 2000) valmistui kuitenkin vasta vuonna 2000.

4 Osamietintö 1975, 17–18.

5 Osamietintö 1972, 20–22.

6 Ks. esim. Toivanen 1985, 16–22, luku ”Näin uusi suomennos syntyy”.

7 Ks. lähemmin Kirsi Kunnaksen haastattelu toisaalla tässä numerossa.

– mieleeni on jäänyt tältä alalta erityisesti maksan häntälohko, jonka nimeämisessä jokin lihanjalostuslaitos meitä avusti.

En ole kuullut, että vuoden 1992 suomennoksesta olisi tähän mennessä osoitettu joitakin aitoja asia- tai käännösvirheitä. Tekstikorjauksia tässä suomennoksessa on enemmän kuin sen edeltäjissä. Niistä valtaosa nojautuu varhaisiin raamatunkäännöksiin, Septuagintaan, Qumranin fragmentteihin, targumeihin ja niin edelleen. Vastaavat lukutavat on hyväksytty samalla tekstiyhteyttä silmällä pitäen monissa muissa uusissa käännöksissä. Ainoastaan osa korjauksista on mainittu alaviitteissä. Raja käännösvariantin ja tekstikorjauksen välillä on näet usein liukuva, ja toisaalta tekstuaalisia ongelmia pohtivien lyhyiden ja lukijaa selkeästi palvelevien noottien laatiminen on ongelmallista. Henkilökohtaisesti näkisin kyllä mielelläni enemmän sekä tekstimuotoa että asiasisältöä koskevia selityksiä sivujen alareunoissa, varsinkin kun meiltä puuttuvat nykyaikaiset Raamatun selitysteokset. Ruotsin vuoden 2000 käännöksessä vaikeissa tekstikohdissa on usein turvauduttu kolmeen pisteeseen, mikä jättää lukijan täysin ymmälle ja antaa tilaa vajaataitoisille tulkintayrityksille. Suomennoksessa on sen sijaan pyritty tarjoamaan mahdollisimman asiantuntevat tulkinnat myös alkutekstin hämääriin kohtiin.⁸

Palauteryhmien työllistäminen tapahtui hie-man epäsystemaattisesti, mutta saatu palaute kyllä tutkittiin ja sieltä löytyi myös kultajyviä. Palautteen kokoamisesta sekä laajasta esitelmätoiminnasta käännöstyön kuluessa koitui nähdäkseni kuitenkin kaikkein suurin hyöty käännöksen vastaanotolle. Kansalla oli vuosien varrella konkreettinen purnaamisen, reagoinnin ja parantelun mahdollisuus. Uudella Raamatulla ei varoittamatta yllätetty lukijoita, mikä epäilemättä olisi herättänyt paljon pahaa verta. Virsikirjan kohdalla vastaanoton pohjustus jäi heikommaksi, ja sen puutteen jäljet taitavat näkyä yhä.

Uusi suomennos valmistui jokseenkin suunnitellussa määrääjassa, ja sen hinta nousi vastaamaan kansalaisten vuosittain uudenvuoden yönä taivaalle ampumaa ilotulitusta. Kirjasta tuli huima myyntimenestys, ja lain vaatima tekijänoikeusmaksu tuotti kirkkohallitukselle melkoisen kultapussin.

Sen avulla voitiin suomentaa apokryfikirjat, joiden suomennoksen tukemisesta valtiovallalta härkähäpäisesti kieltäytyi. Apokryfikirjojen julkaisuun sisältyy kansainvälisestäkin uraa uurtava vertaileva käännös kreikankielisestä ja heprealaisesta Sirakin kirjasta.⁹

Mielestäni vuoden 1992 suomennoksessa on keskeisintä se, että käännöksestä tehtiin viestivää normaalisuomea juuri suomen luottavuuden näkökulmasta ja että lauseisiin pantiin piste sinne, mihin suomi sitä vaati. Latistamisväitteet ovat pelkää nostalgiaa ja omien lapsuuden namujen ikävöintiä; sanaston määrä on selvästi suurempi kuin ennen, mutta hauskat kummajaiset ovat kadonneet. Kannattaa lukea pidempiä jaksoja esimerkiksi Jobista, Uuden testamentin kirjeistä tai Mooseksen lakien yksityiskohdista kuten rakennus- ja uhriohjeista ja kertoa sitten, miltä maistui ja mikä on ymmärrettävyyttä entiseen suomennokseen verrattuna.

Samalla konkordanssitarckuus on kadonnut: lukija ei voi nähdä, missä kaikissa alkutekstin kohdissa esimerkiksi perinnäisesti ”armoksi” käännetty heprean tai kreikan sana esiintyy. Mutta onneksi meillä on vuosien 1933/38 käännös, jota ei poltettu eikä kerätty pois; meillä on alkutekstit ja hakuteokset, joita tosin tarvittaisiin lisää. Kunpa saisimme suomeksi uudet kommentaarit ja hakusanakirjat, vaikkapa verkkoon.

KOHTI SEURAAVAA SUOMENNOSTA?

Lopuksi esitän muutamia ajatuksia siitä, mitä ennusteita olisi aiheesta ”Suomi ja uusi raamatunkäännös”. Käännösten vanhentumisajaksi mainittiin ainakin Nidan hengessä 50 vuotta. Viime lokakuussa Norjassa ilmestyi uusi virallinen raamatunkäännös; edellinen oli julkaistu vain 30 vuotta aikaisemmin. Käännöksestä tuli ennako-odotukset kirkkaasti lyönyt myyntimenestys: lokakuusta alkaen vuoden 2011 loppuun mennessä, siis kolmessa kuukaudessa, sitä myytiin 80 000 kappaletta, kun kustantajan etukäteisarvio oli 24 000.

Meidän tapauksessamme vanhentuminen 50 vuodessa tarkoittaisi 2040-lukua seuraavan käännöksen ajaksi. En kuitenkaan usko ihan näin nopeaan vanhentumiseen ainakaan ilman suuria mullistuksia maailmassamme. Yksi oleellinen seikka on tietysti lukemistottumusten säilyminen. Ehkä

ilmenee tarvetta äänikirjaksi paremmin soveltuvalla versiolle. Ja kuka tietää, mihin kuvallisuus ja kolmiulotteisuus johtavat.

Myös tulevaisuudessa monipuolisten kääntäjäryhmien merkitys sivustyskieliselille raamatunkäännöksille on oleellinen, olipa niiden muoto mikä tahansa. Yhdenmiehen käännökset Raamatusta ainakin ovat jääneet historiaan, ja ryhmätyötä tarvittaisiin monissa muissakin käännöstöissä. Koneellinen kääntäminen ei edistykseltään huolimatta ainakaan vielä herätä luottamusta.

Oma kysymyksensä on, kuinka käy tulevaisuudessa uskonnollisen erityissanaston, jota ei muuten käytetä kovinkaan laajasti. Tyypillisiä tällaisia ja tärkeitä sanoja ovat esimerkiksi sovitus, pyhä, siunaus, epäpuhdas, saastainen, kunniaksi Herran nimelle, parannus, uhri, armolahja, ja tietenkin vanhurskas ja vanhurskaus. Kuinka ne pidetään elävinä ja jotakin merkitsevinä? Tai kuinka ne voitaisiin korvata uusilla mutta saman viestin välittävillä, elävillä ilmaisuilla – toisin sanoin? Muilta aloilta vaikkapa marhaminta, papurikko ja lampuoti ovat kauniita sanoja, mutta mitä ne tarkoittavatkaan? Raamatun sanasto on vaarassa joutua samanlaiseen kauniin usvaiseen kenttään. Tämä olisi varmaan jo nyt miettimisen arvoinen asia.

Raamatun viestin tärkeys ei mihinkään katoa. Ajatelkaapa, mitä muinaisuuden kirjallisuutta on asetettavissa Raamatun rinnalle sekä uskonnollisessa että yleisinhimillisessä mielessä. Ja mikä sensaatio olisikaan, jos Raamattu löydettäisiin vasta nyt ja sitä verrattaisiin muuhun tuntemaamme Lähi-idän ja antiikin kirjallisuuteen. Liian tottuneina siihen, mitä meillä on, unohdamme usein kovin helposti lahjan laadun.

KIRJALLISUUTTA

ATT ÖVERSÄTTA GAMLA TESTAMENTET

1974 Statens offentliga utredningar 1974: 33.

DAAVIDIN LAULUJA JA HISTORIA

1978 Helsinki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura.

NYÖVERSÄTTNING AV NYA TESTAMENTET: BEHOV OCH PRINCIPER

1968 Statens offentliga utredningar 1968: 65.

OSAMIENTINTÖ

1975 *XXI varsinaisen kirkolliskokouksen asettaman raamatunkäännöskomitean osamietintö*. Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino.

PALOLA, JUKKA

2011 *Vanhurskautta, oikeutta vai uskollisuutta? נדק שדק-sanue vuoden 1992 Kirkkoraamatun Psalmien kirjassa*. Diss. Helsingin yliopisto, Teologinen tiedekunta. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/25973/vanhursk.pdf?sequence=1>. Katsottu 29.4.2011.

PSALMIT NYKYSUOMEKSI

1973 Helsinki & Turku: Suomen Kirkon Sisälähetysseura & Suomen Piiphiaseura.

PUUKKO, ANTTI FILEMON

1946 *Suomalainen Raamattumme: Mikael Agricolasta uuteen Kirkkoraamattuun*. Helsinki: Otava.

SALMINEN, JORMA & TOIVANEN, AARNE (TOIM.)

1986 *Kohti uutta Kirkkoraamattua: Näkökulmia Raamatun kääntämiseen*. Helsinki: Suomen Eksegeettisen Seuran julkaisuja 43.

TOIVANEN, AARNE

1985 *Ajankohtainen raamatunsuomennos*. Helsinki: Kirjaneliö.

UUSI TESTAMENTTI NYKYSUOMEKSI

1972 Helsinki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura.

VANHAN TESTAMENTIN APOKRYFIKIRJAT

2009 Helsinki: Kirjapaja.

8 Tekstikritiikistä ja myös nimistön uudistuksesta ks. Salminen & Toivanen 1986.

9 Vanhan testamentin apokryfikirjat 2009, 261–507.